

## گزارشی از وضعیت زبان و ادبیات فارسی در پاکستان

محمدرضا امینی مشهدی \*

### مختصری از سابقه زبان فارسی در شبه قاره و پاکستان

پاکستان به عنوان کشور همسایه و دوست ایران، دارای میراث مکتوب و پیوندهای قدیم تاریخی، فرهنگی و ادبی با زبان و ادبیات فارسی می‌باشد. از سوی دیگر روابط عمیق بین ایران و شبه قاره (هند بزرگ) از دوران باستان و قبل از اسلام بیانگر این امر است.

ایرانیان اسلام را به همراه فرهنگ ایرانی، برای این منطقه به ارمغان آوردند و صدها سال با زبان و ادبیات فارسی بر این سرزمین و دل‌های مردمانش حکومت کردند که هنوز سخنرانان و محققین و دانش پژوهان، در نوشته‌ها و سخنان خود از آن به نیکی یاد کرده، به آن می‌بالند.

با ورود استعمار انگلیس در این منطقه تلاش زیادی برای دوری مسلمانان از اسلام و زبان فارسی آغاز گردید تا از این طریق مسلمانان از فرهنگ اصیل اسلامی خود دور شوند و با همین سیاست، زبان رسمی این منطقه - که زبان فارسی بود - تغییر یافت و

زبان انگلیسی به عنوان زبان رسمی این منطقه جایگزین شد. بعد از تشکیل کشور پاکستان، زبان فارسی به عنوان یکی از زبان‌های اختیاری در مدارس و دانشکده‌ها تدریس می‌شد. طبق سیستم آموزش و پرورش پاکستان، دانش‌آموزان از کلاس ششم ابتدایی از زبان‌های عربی و فارسی یکی را انتخاب می‌کردند که به دلیل سابقه تاریخی و تأکید بزرگان علم و دین و علاقه‌مندی به این زبان، تعداد زیادی از دانش‌آموزان، زبان فارسی را انتخاب می‌کردند، ولی در زمان ریاست ضیاء الحق (۱۹۸۸ میلادی) زبان عربی اجباری گردید و در نتیجه، امکان یادگیری و آموزش زبان فارسی از کلاس ششم تا هشتم برای دانش‌آموزان از بین رفت.

در بعضی از مدارس، تدریس زبان فارسی فقط در کلاس‌های نهم و دهم باقی ماند و با این روند آموزش زبان فارسی در مقاطع بالاتر از دیپلم، لیسانس و فوق لیسانس مشکل‌تر شد و به تدریج تعداد فارسی‌آموزان در هر مقطع کاهش یافت. علی‌رغم این وضعیت، از اقبال مردم به زبان فارسی چیزی کم نشد و در حال حاضر، سالانه از دانشگاه پنجاب بیش از ۱۰۰ دانشجو در مقطع فوق لیسانس زبان و ادبیات فارسی فارغ‌التحصیل می‌شوند و در هر یک از دانشکده‌های دولتی و خصوصی حدود ۱۰ تا ۲۰ نفر در امتحان نهایی لیسانس زبان فارسی (Persian elective) ۲۰۰ نمره‌ای (دو واحدی) و در امتحان (Persian optional) ۱۰۰ نمره‌ای (یک واحدی) نیز بیش از ۲۰۰ نفر از هر دانشکده شرکت می‌کنند؛ البته در بعضی از دانشکده‌های دخترانه مانند سمن آباد یا باغبانپور لاهور تا ۸۰۰ نفر شرکت می‌کنند که می‌توان گفت سالانه در امتحان لیسانس زبان فارسی دانشگاه پنجاب و دانشکده‌های تحت نظر آن بین ۴۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰ نفر امتحان می‌دهند. این آمار به غیر از دانشگاه جی سی و دانشکده‌های زیر نظر آن و دانشگاه‌های مستقل دیگر است که با احتساب همه دانشگاه‌ها و دانشکده‌های تحت پوشش، می‌توان آماری نزدیک به ۹۰۰۰۰۰ دانشجو را در ایالت پنجاب اعلام نمود.

### وضعیت به کارگیری فارغ‌التحصیلان زبان فارسی

وزارت آموزش و پرورش ایالت پنجاب در گذشته برای هر مدرسه و دانشکده امکان استخدام برای یک تا سه نفر استاد زبان فارسی را در نظر گرفته بود که به علت

نبود استاد زبان فارسی، استادان رشته‌های دیگر به کار گرفته می‌شدند، یا جای آنها خالی می‌ماند؛ لذا در سال‌های اخیر، فارغ‌التحصیلان زبان فارسی به علت عدم استخدام در آموزش و پرورش، دچار مشکلات اقتصادی شده و مجبور می‌شدند این رشته را ترک کنند و یا حتی از شغل تدریس زبان فارسی انصراف دهند. با پیگیری‌های این نمایندگی و هماهنگی با وزیر آموزش و پرورش ایالت پنجاب، در اردیبهشت ماه ۱۳۸۴، در جلسه تقدیر از استادان زبان فارسی - که در خانه فرهنگ ایران در لاهور برگزار شد - عمران مسعود (وزیر آموزش و پرورش ایالت پنجاب) قول داد که به زودی استادان زبان فارسی مجدداً به کار گرفته و استخدام شوند و در ابتدای سال ۲۰۰۶ میلادی نیز از طرف آموزش و پرورش اعلام شد که از تعداد ۲۶۰۰ نفر معلمی که به کار گرفته می‌شوند، یک درصد آنان برای آموزش زبان فارسی استخدام خواهند شد که این تصمیم موفقیت بسیار بزرگی در اشاعه و گسترش زبان فارسی می‌باشد.

### متون درسی

سرفصل‌های درسی هر مقطع آموزش زبان فارسی از مدارس تا دانشگاه، عبارت است از:

متون شعر و نثر کلاسیک و معاصر، آشنایی با شعرا و ادبای فارسی، دستور زبان فارسی، اقبال‌شناسی و تاریخ ادبیات ایران.

### اشکالات متون درسی:

- ۱- کمبود اطلاعات از ادبیات معاصر بعد از نیمه در متون موجود
- ۲- نامناسب بودن وضعیت فارسی‌گفتاری آموزش‌گیرندگان (مشاهده می‌شود رؤسای بخش‌های فارسی دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها از یک سخنرانی ساده به زبان فارسی عاجزند).
- ۳- عدم بررسی و تجدیدنظر در کتب و متون درسی طی سالیان متمادی بعضی از متون سنگین و قدیمی سال‌هاست از کتاب‌های درسی ایران حذف گردیده و یا به دوران قبل از انقلاب ایران مربوط است، لیکن هنوز در اینجا تدریس می‌شود.

- ۴- نیاز شدید به اصلاح متون از نظر محتوی، چاپ و خط.
- ۵- وجود اغلاط زیاد چاپی در متون که به دلیل عدم آشنایی استادان فارسی به این زبان، به همان صورت غلط، تدریس و آموزش داده می‌شود و در نتیجه، دانشجویان غلط یاد گرفته و استفاده می‌کنند.

## تلاش‌های خانه فرهنگ ج.ا.ایران در لاهور در جهت توسعه و رشد زبان فارسی در ایالت پنجاب

۱- برگزاری دوره‌های آموزش زبان فارسی در نمایندگی و خارج از نمایندگی در دانشکده‌ها و حوزه‌های علمیة مذهبی، مؤسسات فرهنگی، کانون‌های کودکان، مراکز مطبوعاتی و ...

۲- تلاش برای اعزام استاد زبان فارسی از ایران برای تدریس در مقاطع مختلف دانشگاهی

توضیح این که عدم حضور استاد زبان فارسی لطمات جبران ناپذیری در پی دارد و متقابلاً حضور چند استاد برجسته می‌تواند تأثیر بسیار مثبتی بر گسترش زبان فارسی در مراکز دانشگاهی و غیردانشگاهی به جای گذارد. این درخواست به صورت‌های مختلف به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و مراکز مرتبط در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی منعکس شده است.

۳- برگزاری دوره‌های بازآموزی و دانش‌افزایی برای مربیان و استادان دانشگاه و دانشکده‌های ایالت پنجاب به منظور تربیت استاد زبان فارسی

ایالت پنجاب به شدت به آموزش استاد فارسی نیاز دارد، زیرا عرضه و تقاضا در این خصوص به هیچ وجه متناسب نیست.

۴- تهیه امکانات برای بخش‌های فارسی و کتابخانه‌ها، اعم از کتاب، لوح فشرده، تلویزیون، رایانه، گیرنده و سایر امکانات شنیداری و دیداری.

۵- تلاش برای شرکت استادان و دانشجویان زبان و ادبیات فارسی لاهور در دوره‌های بازآموزی و آموزش عالی در ایران، خصوصاً در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری

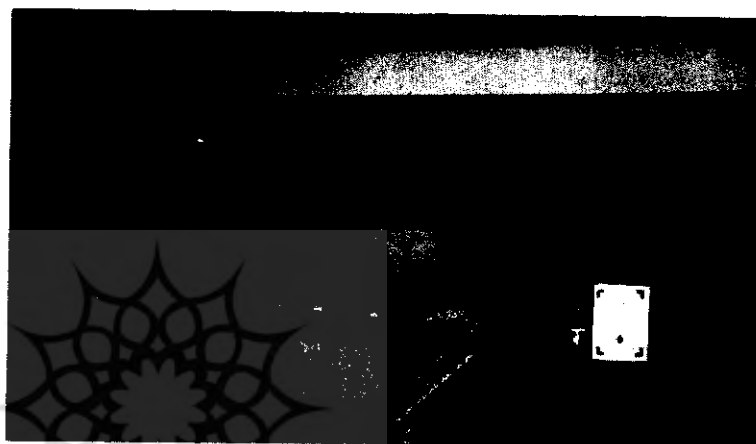
۶- برقراری ارتباط مستمر با رؤسای دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و دانشجویان بخش‌های فارسی

۷- تأسیس و تجهیز اتاق ایران‌شناسی در دانشگاه‌ها و مراکز عالی

۸- برنامه‌ریزی جهت مطالعه و بررسی کتاب‌ها و متون موجود زبان فارسی از دبیرستان تا مقطع لیسانس، به منظور اصلاح، تجدیدنظر و بازنگری در آنها  
برنامه بررسی متون درسی دوره متوسطه تا لیسانس در برنامه و بودجه سال ۸۵ این نمایندگی پیشنهاد و تصویب شده است.

۹- راه‌اندازی شبکه سه جام جم در خرداد ماه ۸۴ و شبکه قرآن جام جم از شبکه ماهواره‌ای (SUN.TV) که تمامی شهر لاهور و ۲۰ کیلومتر اطراف آن را تحت

پوشش قرار داده است (جهت تقویت فارسی گفتاری، علاقه‌مندان و دانشجویان زبان فارسی). با راه‌اندازی این دو شبکه تحول جدیدی در فارسی گفتاری استادان و دانشجویان زبان فارسی به وجود آمده است، ضمن



این که مأموران اعزامی و خانواده‌های آنها و همچنین ۲۰۰ خانواده ایرانی مقیم لاهور را نیز شادمان کرده است.

در پایان ضمن تشکر از توجه مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی پاکستان، لازم است نکات زیر نیز یادآوری گردد:  
مرکز گسترش زبان و ادبیات فارسی و دیگر مراکز مرتبط، مسئولیت سنگینی در خصوص این منطقه بر دوش دارند؛ زیرا نمی‌توان کشوری به غیر از افغانستان و تاجیکستان را که زبان آنان فارسی است، پیدا کرد که این چنین تشنه فراگیری زبان فارسی باشند.

**پانویس:**

\* وابسته فرهنگی و مسئول خانه فرهنگ ج.ا.ایران در لاهور